על הראשונים ועל האחרונים

מאת **ד"ר ישראל אלדד**

נאה עניין זה של ראשונות לפתוח בו בקשת פילוסופיה.

הן היו זמנים אצלנו שאנשים ראו עצמם ביומרה רבה ראשונים לכל דבר. „ראשון לכל דבר" הן יש רק אחד, לפי מיטב ההגות העברית. ראשון לכל דבר הוא הבורא, והלשון העברית הפילוסופית אף יחידה לכך מונה של „בריאה" שאין אתה יכול להשתמש בו לגבי שום עשיה ויצירה של אדם ויהי נאון באמונים. כי בריאה היא יש מאין. אין צריך לקבל דוקא את אימרתם המיואשת של קרמונים: „אם ראשונים כמלאכים אנו כבני־אדם ואם ראשונים כבני־אדם אנו כחמורים". לא כל הראשונים היו מלאכים ולא כל האחרונים הם חמורים. כולנו בני־אדם שבבראו בצלם אלהים. אמנם כאלהים — ומחסרהו מעט מאלהים כדבר „תהלים" — משמע אדם הוא בעל כוח יצירה ואף מצוה עליה, מצוה להכיא אור בעולם של חושך, מצוה ומחוגן ביכולת להניס סדר בתוהו ובוהו, ועל כן מסופר על בריאתו בצלם אלהים לאחר מעשה הבריאה, שידמה לאלהים. ובכן בצלם אלהים, אולם רק בצלם אלהים. משמע מוגבל ביכולתו זו, מותנה בתנאים שהמקום והזמן גורמים אותם. אך במידה שהוא אדם יוצר אין הוא משועבד לחלוטין לתנאים, ואף מצוה והוא מסוגל גם לפרוץ אותם, לפרוץ חומות, לפרוץ מסגרות וליצור במדבר של מקום, במדבר של זמן, במדבר של אדם, במדבר של תנאים. לחצות מדבריות וימים ואויבים מבית ומחוץ, מעצורים מצד הזולת ומעצורים מבפנים פנימה, ולהגיע משעבוד למצע ולאדם וליצר, לחרות בארץ אשר נגזרה לו מגבורה. האדם בלבד ניתנה לו חורות לבחור, לחלטיב, לגבור על שרשרות של סיבתיות כופה־לכוורה, ונוהר הראשונות שאדם בלבד בכל הבריאה מסוגל לה ומצוה עליה, זה כוחו וזו עטרתו.

תמיד מוצאים אנו כמובן הסברים כדיעבד כיצד נתאפשרה ראשונות בשעת פלונית, במקום אלמוני. ואף על פי כן גם בהסברים שבדיעבד אלה אין אנו ממצים את הכל. תמיד נשארת תמיהה רבה ופליאה רבה לגבי ראשונים אלה שהיו יותר מאשר פרי הזמן והמקום. תמיד אנו מוצאים בהם את הנשמה היתרה, המיוחדת, שייחסה אותם משאר בני מקומם וזמנם להנות או לקשת את המעשה הראשוני, שהוא מעין מעשה בראשית, שהוא ממש מעשה בראשית בתחום שמרובר בו.

ולא לשוא נחרתה מלה זו בתודעת ובנשמת האומה העברית מהיותה מלה ראשונה בכתבי הקודש שלה: בראשית. ורעיון יפה היה זה — ואולי הוא גולד בתת־הכרה־הלאומית של נפש מוסיקאית — לקבוע את אות „קול ישראל" באלה התחים של שעמי הקריאה הראשונים למלים הראשונות של התורה: „בראשית ברא אלהים", אם כי מעשים מבין המאוניים יודעים עוד אל שעמו של אותו אות, וחבל, אין זו גם התפעמות לשירה חדשה, ושרשיה עלומים, עמוקים?

משוררים המה הראשונים.

ואם להמשיל את המשל המובא לעיל נאמר אולי: אם הראשונים כמשוררים, אנו כפרוזאיקאים, ולפעמים גם פרוזאים ממש. כי פרוזה (איזה שר או אד הלשון הקרה מקרה צירוף זה שבין מלה זרה: פרוזה ובין השרש העברי פרז?) אין הקפדה רבה כל כך על כל מלה. בפרוזה המלים זולות יותר ורק בשירה הן יקרות־יקרות מאוד, מובחר שבמובחר, סלקציה אחר סלקציה. כל מלה סגולה, כל מלה איטיות, מלה בסלע, והשיר כולו כסלעים סלעים מרוחים זה בצד זה, זה על גבי זה, והכוח המחזיק הוא פנימי ואדיר ובצורות משונות של כך, לבאורה לא סיתות, לא גזיה, ואף על פי כן הכל מלוכד. האם לא כאלה הן אנשי בראשית שבי עיותו רבים וגם הוא לגבי ההיסטוריה, שהרי הוא רק בראשית דרכו בזאת, כשם שהוא בראשית דרכו בלימוד **היהדות** בכלל, והוא עדיין בתנ"ך, בנביאים ראשונים ואחרונים, והתחיל במאוחר גם בכך, אך לא מאוחר מדי, ואם יארכו ימיו — למרצו אות החדשה אשר יצרו מאותו חומר אנושי, מאותן מלים־שבחוון, מאותם רבני האדמה. כל פרט ופרט בשרשו לא־חדש, אבל בודאי המשורר הגדול, ברוח השירה החדשה, בתחדשי, קיבלו צורה ומשמעות חדשות.

ייתכן, שגם מה שאנו יוצרים היום אינו כה פרוזאי כפי שזה נראה לנו מקרוב. ייתכן שמי מרחקי המזן — או ממרחקי זמעמקי המבט של משורר גם היום — גם חיינו ומעשינו היום ייראו מהמשכה של אותה שירת הראשונים, בכלים חדשים, בשורות רחבות יותר, וטוספות יותר, פחות אינדיבידואליסטיות, ואף על פי כן כאמוס הנביאים אדיר יראו גם ימינו אלה, אם כי ודאי לא מעט פסולת מסוכנת נוצרת בכור הזה של תקומתנו, של שחרור הכוחות הכבולים שלנו, של ריתומם ליצירה החדשה. הרבה פסולת לא רק בספרות, בשירת השקר ובפרוזה פרוזאי, ולשם כך הן חייבת להיות הביקורת המתמדת והחמורה, וגם זה לא בספרות בלבד. ומכיון שקרובים אנו כל כך, נשמים אנו פסולת זו ולעמיים מתלעלעים ויש גם מתבשמים ממנה. אלא שאם נצליח לגבור עליה, לקבור אותה או להטביע אותה כפי שמנסים לעשות בעולם המודרני עם הפסולת, הרדיואקטיבית, ייתכן וייי־שמרו אף ימינו כאיפוס גדול, שבגודלו אולי אף יאפיל על הראשונים, הראשונים ההם, שייראו אז בספרות התחיה, כמיכ"ל וכמאנה וכמאפו בספרות, ואף על פי כן ראשונותם לא תפוג.

כי מן הרשוי שנטעם מדי שמענו אותו את הטעם המלא, הפילוסופי, החינוכי, האסתטי, היוצר, שב־מלים אלו ובמנגינה חזקה, עולה, מעלה זו, אדרבא, השמעוה ברבע זה לאוזכם, למוחכם, לנפ־שכם: בראשית — ברא אלהים — —

ומבלי חלילה לקנטר את מישהו נמשיך ונקרא: את השמים ואת הארץ, ואין „את" מיותר, כי הלא בא להגיש גם את השמים, גם את הארץ, גם את האויראה, גם את המחנה, גם את החוגן, גם האמירה, גם את העשייה והנהשמה, לא זה בלי זה.

זה הכוח הטמון במלות „בראשית" אלה שלנו. ואכן נאה לאומה זו הטון הזה, הטעם הזה, הרעיון הזה בראש תורתו, בראש תנ"ך חייו, אז כדבר אחד ממיסודי החסידות, אולי אף מה־בעש"ט בעצמו, כי ראשונה זו בראש התורה ראי אחרונה זו שבסופה „ישראל", הן בבחינת לב. ורוח בראשית זו הזאת אמת לב האומה. אומה קדומה כל כך, לכאורה זקנה כל כך, וב־כוחותיה, וביכולתה, ובלהטה — כפי שהוכח ומוכח עדיין. אין בדומה לה כאומת העולם לצעירות, למרץ בראשית. וכי לא בכוח ההוא הטמון, בפתח תורה: „בראשית־ברא אלהים" על המזוגיות המתמדת, הגלהבת כל כך מדי שנה, האם לא זה הכוח שפעל בם בקרב ראשונים אלה שאנו נותנים להם כבוד היום, יוצאי ירושלים דארץ־ישראל, יוצאי ירושלים דלשם, יוצאי הירד־שלמיות שבכל הגלויות, הכוח לצאת ולבוא, לפרוץ חומות ולהתחיל מבראשית את פרשת לך לך ופרשת כיכוש הארץ והתנחלות בה? האם לא כוח בראשית הוא?

*

ן לאחר הפילוסופיה, אולי קצת — — ספרות? (מה לעשות וראשונים אלה וראשו־נות זו מפעילה בנו מעין רגש רבים ושונים כל כך).

משוררים המה כל הראשונים.

מכיון שהם יוצרי־אופן הם נראים, ואולי הם לדורם באמת יוצאי־דופן, ואולי אף פורצי דופן, פורצי דפנים וחומות אל החדש, או: אל התנחדשות (גם „רוינסונה" פירושה התחד־שות) באשר אצלנו בחדאי בחדאי הכל הוא בגדר התחדשות ויחידוש כאחד. לכאורה „חדש ימינו כקדם". והנה הכל גם חדש לגמרי גם מעורר קדומים, מכנן האדמה, ממצמיד הלשון הקדומה, מבנכי גבורת קדומים. ואף על פי כן: כה חדש, יש מתפעמים מן החדש, יש נבהלים ונרתעים מפניו, כדי לקיים בדיוק מה שחש הנביא בנבואתו לימים שבאלה: „ונבר. ורחב לבבך. אותה ערבוביה של שמחה וחרדה, ופחד ורחב. והאם

אולי תשר כשירת דברה ראשונית אשר קדמה לשירת דוד לאחר שה' הציל אותו מכל אויביו.

*

ן הכחינה היסטורית, כבר ללא משל וגמשל.

ייתכן שבפוליטיקה, במלחמת כיתות ופלגות השקר והסילוף מועילים, לפחות לדיסטנס קצר, לפחות נדמה כך למסלפים. בהיסטוריה ובחינוך ודאי וודאי שהם מזיקים ומתנקמים עד מהרה. ואולי יש בכך הוכחה שכאמת ראש הממשלה מר־בן־גוריון מתכונן לתמסכר לתיכון, באשר היא מנסה באחרונה לתקן אי־מה אי־שם כמה סילופים אשר סילפו דברי ימי תקומת ישראל. ואם גם מסעמים רבים יש לאחל לו אריכות ימים, הרי גם מהמם הזה, שיספיק לתקן את הכל, או לפחות את מרכית העיוותים אשר עיוותו רבים וגם הוא לגבי ההיסטוריה, שהרי הוא רק בראשית דרכו בזאת, כשם שהוא בראשית דרכו בלימוד **היהדות** בכלל, והוא עדיין בתנ"ך, בנביאים ראשונים ואחרונים, והתחיל במאוחר גם בכך, אך לא מאוחר מדי, ואם יארכו ימיו — למרצו אות לאדוג — אולי גם יגיע לספרות שלאחר התנ"ך, ויגלה בתלמוד ובמדרש אוצרות שאין הוא מעיר אותם וישמח עליהם כמוצא שלל רב, כשם שהוא שמח על דברים רבים בתנ"ך או כשם ששמח קראו באותו ערב חגיגי לראשונים בבנייני האומה, מוכאות מדברי הראשונים, שעד כה הוא ועמו רבים אנאשיי חשבו שהם מונופוליין של סברה וכיוצא בה, ומכיון שגם כאן הוא פוסע רק ראשית סביעותיו, כמצעדי בוקר מרענ־נים באמת, יש תקוה שבעוד עשרים שנה יעמוד באותו מרץ — ואולי עד אז אף בנויים יהיו בנייני האומה בשלמותם — ויתקן עיוותים וגלגלים רבים נוספים למען האמת ההיס־טורית.

וטוב יפה שגם בנאום חגיגי־מתקן זה חזור והעלה את אהבתו החדשה שנתחדשה עליו. אל אברהם אבינו. כי אכן כאותו „בראשית" פילוסופי שבראש התורה לגבי בראשית הראשונים, אבינו לגבי תולדות האומה. הוא מאמין ראשון, הוא עולה ראשון, הוא גם לוחם ראשון בבלכים רבים סביב ורודף עד דמשק. הן מותר כבר היום להכיר גם סגולה מלחמתית זו באשר גם בן־גוריון קרא בלהט רב מתוך מכתב אחד הרא־שונים, והוא זאב דובנוב, אחיו של דובנוב ההיס־טוריון אידיאולוג הגלות. ומבחר משנת 1882 הוא כותב על חידוש עבודת האדמה ועל חרשת הבטן ועל הישיבה וגם על אימון לנשק עד „שכל האדמה וכל המשק יהיו בידי היהודים". משמע שעליה ראשונה זו לא היתה סתם של כמה חובבי ציון. ורומנטיקאים לעבודת אדמה, נוסח „במחרשתי כל אשרי ירשתי" בלבד. כי אם באמת „שאו עיונה כל ודגלי" משמע מתוך תודעה ורצון להביא לגאולה שלמה ובכל הדרכים בניגוד למה שרצו „לחדש" עלינו גם אחדים מבאותיו הרוחניים של בן־גוריון גם לאידיאלים נוספים גם לאמצעים „טהורים" אידיאליים בלבד. באמת כמו בשירת הראשית הכל חבוי בצמצום וברימוז ורק דורות מאוחרים חושפים את החבוי, מעלים אותו.

אלא שאף תיקונים אלה שמתקן בן־גוריון רחוקים כמובן מן השלמות. אמנם דרך אגב הזכיר גם שמות אחדים אשר קדמו לאותה שנת 1882 של העולים מרומניה. הזכיר גם את אינאי ירושלים. אולם גם כאן עדיין לא כל האמת נאמרה.

הנה מונח על שולחני ספר בשם „מוסד היסוד ירושלים" שהופיע בירושלים זו בשנת תש"ח (מהדורה שניה) בהוצאת „עד הכללי כנסת ישראל". ונערך ע"י אלעזר הורביץ והוא כולו שופע מיסמכים על כתובת ומעשי אנשי „הכול־לים" שכל כך נתבוז אצלנו כיהודי „חלוקה". הן חוגך הדור הצינני על אמונה שהעליות שקדמו לעליה הראשונה הין של יהודי שבאו הנה למות וזה עוות. המיסמכים כולם מראים שעליית תלמידי הגר"א והחסידים היתה מכוונת כאתחלתא דגאולה ובניין ערים ועבודת אדמה תתנאים הראשונים לגאולה. המשיח אינו אלא החוליה האחרונה. המושג „הקץ הנגלה" הוא מרכזי בתורתם של שלוש אלה עשרות שנים לפני העליה הקרויה ראשונה. ורק שם תורה זו פרצו מהעיר הפתוקה להרחסת הישוב ובשמה הם פונים למונטיפיורי שוב ושוב ודורשים — אדמה לעבדה.

ולמרבית ההפתעה: פתח־תקוה זו שהיא ראשית התתישבות החדשה, אינה אלא שם שניתן לאדמות אשר נקנו שנים לפני כן, והיכן? על יד זיכרון. ובספר מובא החוזה של קניה זו וכל התתומים עליו ממה שקרוי אצלנו „הישוב הישן" ומה שקרוי מסולת בתמיונגו. וישנו ישוב חקלאי ע"ד בירמאק אשר נחרב ע"י הדרוזים ואף הוא לפני העליה הראשונה. ואין לו זה בא כמובן להוריד אף במשהו מעוצמת חלוציותם של אנשי בילין שדמם וזיעתם, שירתם וחזונם, משוקעים בכבשי התחיה, אך זה בא לתקן עוול בדול הנעשה לאותו „ישוב ישן" כש־רואים אותו כחי לא בעלמא הדין וכמצפה למשיח שיגאלם והם יתרשלון. הם גם עשו כדי שיתרושו ולא יתרישו כלל. ודרשנים נלהבים ומלהיבים יוצאים מהישוב הישן הזה אל הגלויות לקרוא לעליית ולהתישבות בהכנה לגאולה. ועל אדמה מיסמכים ומובאות לרוב, שלא כאן המקום אף להזכירם ובראש וראשונה עולה משם דמותו של ר"י ריבלין, שגם שמו הרוכר בגאום ראש הממשלה, אך ללא מלוא העיור של חלוציותו לעיצאה מן החומות אל החרבה והתתישבות. ולא זו בלבד, אלא גם כמתאמנים לתתנוגנות בנשק אנו מוצאים אותם.

משמע שהיה כאן מפגש של היוצאים מבין החומות ושל הבאים מן הגלויות. ועוד מפגש חשוב ואולי מכריע: אין ערוך למשקל שיש לפרעות ולדרפיות לקידום התליכי הגאולה. בעליה הראשונה באה בעקבות פרעות קישיניב של 1881. ואין צריך לאמר עליה שניה, שבאה לא רק בעקבות גל חדש של פרעות. כי אם גם אצל חלק גדול מחלוצי העליה השניה מתוך אכזבה מהמהפכה הרוסית. ואף על פי כן: גם עולי רומניה, מקימי פתח־תקוה, ראשון־לציון, ראש פנה, זכרון יעקב ושימו לב לשמות הם, שברובם מעידים על תחושת המשמעות ההיס־טורית, באו מתוך דחפים פנימיים גם אמונה בגאולה, של כיסופים לציון. אולם אלה אשר יצאו מתוך חומות ירושלים, תלמידי הגר"א והחסידות, אלה יצאו להגשמת חישוב הארץ ללא גורם שלילי זה כלל. הכל מבפנים. מלפני ולפנים של כיסופי גאולה. על הגדיב הדיוקן יש להוסיף נדיבים־לא־ידועים רבים.

ודאי וודאי שהכלים הגדולים, המדיניים, לגאולה לא באו אלא בעקבות הציונות המדינית ובכוח פעולתם וחינוכם של הרבה מאוד אנשים אשר אמרו („ולא עשו" כדעת בן־גוריון, שאמירה נכונה בתוכן וצורה אינה נראית לו כנראה כמעשה) לפם ולגורר ולתלמידים. וגם בכוח פרעות אימומות מאלה של קישיניב ואוכזבות חריפות מאלו של מהפכת 1904 ברוסיה. אבל קביעה עובדתית זו שנקבעה לעיל לגבי הראשונים והראשונות לא באה אלא כדי להחזיר אל השורש וכדי להסיר סילוף ולעו מאותה יהדות אשר בעיני הדור הצעיר נראית כולה כעומדת מחוץ לתהליך הגאולה ואף נגדות לו, ולא שהיו מעשים יחידים מתוכה, כי אם שכ־יסודה של עליתם, כל תלמידי הגאון, כל תלמידי הבעש"ט לא היתה המהנה לעמוד מה, כי אם מלכתחילה לחיות ולהחיות. ואף מעשים נעשו, משמע שאותה שנה גדולה, שת 1882, שנת „ראשונים" היא, אלא שהיא מתקשרת לשר־שרת גדולה ותוקה, שאין ניתוק ממנה.

אלא מאי? ראשונות זו של כל אלה בלבד לא היתה מביאה אותנו אל אשר בהגענו. באילו הוקמו תומות חדשות, שיגרות חדשות, ואף הם — ולא רק אנחנו — ידעו קפאון וידעו ירידה של בנים. ונדרשו מנעים חדשים, מהם — כמו אז — מתוכם יצאו, מהם מהחוץ באו, לדוגמה: עליה שלישית באה מבחוץ, מחתרת נילי" באה מבפנים, מבני העליה הראשונה. אחרון אהרונסון הוא לגבי אליעזר בן־יהודה מה שר' יוסף ריבלין הוא לגבי אביו שבתוך החומות. פרצה מבפנים אל מנוף מדיני יחד עם תנועה הבאה מבחוץ. שוב שילוב כוחות מהאדמה הזאת עם כוחות מהבלויות. שוב שילוב כוח דחף של שנאת ישראל מבחוץ עם כוח דחף של כמיהת שחרור מבפנים. וכל אחד וחלקו שלו.

וכך אפשר ואפשר להמשיך בחורה זו אשר שמה חלוציות וראשונות. ואפשר ואפשר להראות כיצד נסתברו מי שהיו „ראשונים" בתוך עצמם ללא מוצא וללא המשך, כיצד נשתברו איברים ומחשבות ורצונות. כיצד אבדה דרך המלך ודרך המלכות בצדי דרכים.

ואם הועלתה הראשונים באה לא מטעמי „אמת היסטוריית" בלבד, כי אם גם — כפי שמרבים לדבר — גם מטעמי חינוך, חינוך אמת, חינוך של חלוציות, חינוך על בגורה, עד נותר למחנכים ולדורבי ההיסטוריה הרבה הרבה מה לתקן. כשם ששנת 1882 היתה למרות הכל „ל־ל שנת מפנה ואנשי המפנה אנשי בראשית הם, כן הוי צמתי דרכים לאחר מכן שאלמלא ראשונים שהתופיע בהם ועשו את המפנה היה קורה לציונות המעשית לאחר כך גם לזו המדיניה, מה שהיה קורה לראשונים של חיבת ציון אלמלא הציונות המדינית והעליות הבאות.

תגונת השחרור הולחמת למשל, זו שפתח בה יאיר, מלחמה לבירור הבריטים מן הארץ היתה נקודת מפנה כזאת וראשונית כמה כמו שנת 1882 לגבי ישוב הארץ, כמו שנת 1917 לגבי שינוי הסטטוס המדיני של הציונות, או כמו שנת 1925 בחזית הפנימית הציונית.

ראשונות עולי הגרדום כראשונות המעלת נשק עברי להתקפה על השלטון הזה, ראשונות המקפנות היא, וראשונות אינם חייבים לחכות דוקא עד אשר זקנים יהיו וכמעט ללא מוח־דעת לעלות על במת. הוגיעה לקבל הכרה רשמית על דמם, על קרבנם, על מסירותם, על ראשונותם, על חוללם מהפכה, שלב מהפכני נוסף ומכריע — עד השלב הבא כמובן — בדרך המלכות הישראלית המתחדשת.

רק כאשר כל ראשונות אשר קידמה באחד השטחים אל המעגל הגדול תוכר ותוחדר בלבות הדור הצעיר, יש סיכויים שהמהיגה הזאת תראה במסמדת הבנינים, כשלב נוסף, ויש תקוה, אולי, שוב פתח־תקוה ליד יריחו כמתוכנן, כמתוכנן מאז, מאז ומקדם.

כי למרות הכל, כוחות ראשונים לא תמו עדיין מהעם הקדום־הצעיר הזה, עם אשר בראשית בדמו וברוחו.

„הבוקר" — 7.12.62 — עמ' 3